

Проф. др Радмило Пекић*

Филозофски Факултет у Приштини са

привременим седиштем у Косовској Митровици

Др Марија Митић**

Научни сарадник

Филозофски факултет у Новом Саду

БОНСИЊОРИЈЕВО ПУТОВАЊЕ ОД ФИРЕНЦЕ КА ИСТОКУ: РУКОПИСНИ ДНЕВНИК И СВЕДОЧАНСТВА О КУЛТУРНОЈ И МАТЕРИЈАЛНОЈ БАШТИНИ ЈУГА СРБИЈЕ У XV ВЕКУ¹

Апстракт: Рад анализира рукописни путнички дневник фирентинског трговца Бонсињореа Бонсињорија (*Libro di ricordanze*) као значајан извор за проучавање културне и материјалне баштине југа Србије у XV веку. Истраживање је засновано на микроисторијском приступу и критичкој анализи наративног извора, уз компарацију са сродним путописним и дипломатичким сведочанствима тог периода. Посебна пажња посвећена је реконструкцији путних праваца, описима терена, организацији насеља, као и условима путовања и трговине. Резултати показују да Бонсињоријев дневник пружа драгоцен увид у свакодневицу и материјалну реалност простора на размеђи Истока и Запада, али и да његови описи одражавају субјективне перцепције условљене културним пореклом аутора. Упркос томе, овај извор омогућава боље разумевање комуникационих и трговачких токова, као и процеса културних прожимања у оквиру османског и медитеранског света. Рад доприноси позиционирању Бонсињоријевог дневника у ширем корпусу позносредњовековне путописне грађе и истиче његов значај за проучавање историјске географије и културне историје Балкана.

Кључне речи: Бонсињоре Бонсињори; путопис; XV век; југ Србије; културна баштина; материјална баштина; културе у контакту

*

1. Увод

Путнички дневник фирентинског трговца и путописца Бонсињореа Бонсињорија (ит. *Bonsignore Bonsignori*), смештено у контекст XV века, насловљен као *Libro di ricordanze* (*Књига сећања*), представља

* radmilo.pekic@pr.ac.rs; ID 0000-0002-4449-9208; ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0931-2444>

** marymitic@hotmail.com; ID 0009-0001-0931-2444

¹ Ово истраживање је подржало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-136/2025-03/200184).

значајан извор за проучавање простора Балкана у периоду интензивних трговачких, политичких и културних интеракција између западноевропских и османских области. Као учесник у трговачким мрежама које су повезивале италијанске комуне са источним тржиштима, Бонсињори оставља запис који превазилази оквир личног искуства и добија карактер историјског сведочанства о свакодневици и материјалној стварности простора кроз који пролази.

Предмет овог истраживања јесте анализа Бонсињоријевог рукописног дневника, сачињеног од епистола по хронолошком редоследу, као извора за реконструкцију културне и материјалне баштине југа Србије у XV веку, са посебним освртом на комуникационе правце, структуру насеља, организацију путовања и услове живота на овом простору. Истраживање смо базирали на корпусу рукописа доступног у оквиру дигитализоване архивске грађе, односно збирке означене под сигнатуром *ms. Magliabechiano XIII. 93, cc. 9r-53v*.

Циљ рада је да се, кроз критичко читање и интерпретацију овог извора, укаже на његову вредност у контексту културне историје, дипломатике и друштвене историје, као и да се овај извор позиционира унутар ширег корпуса путописне и епистоларне грађе позног средњег века и ране ренесансе. Методолошки приступ заснива се на комбинацији анализе наративног извора и компаративне историјске методе. Бонсињоријев рукопис посматра се као примарни извор, чија се дескриптивна и интерпретативна вредност испитује кроз поређење са другим савременим или приближно савременим сведочанствима тог периода, попут записа Бенедета Рамбертија² и Огијера Жизелина де Бусека³, као и са наративним изворима домаћег порекла, међу којима се истичу записи Константина Михаиловића⁴. Поред тога, у раду се користи и архивски материјал на староиталијанском језику, који омогућава прецизније сагледавање економских и комуникационих токова. Теоријски оквир истраживања ослања се на приступе културне историје и дипломатике, уз уважавање ширег медитеранског контекста, како га дефинише Фернан Бродел⁵, као и савремених интерпретација балканског простора у делима аутора попут Марка Мазауера⁶. Посебно значајан допринос проучавању италијанских трговачких мрежа и њиховог присуства на Балкану дају истраживања Паоле Пинели⁷, док радови

² Benedetto Ramberti, *Libri tre delle cose de' Turchi*, Венеција 1539.

³ Ogier Ghiselin de Busbecq, *Turkish Letters*, Oxford 1927.

⁴ Константин Михаиловић, *Јаничарове успомене*, Београд 1986.

⁵ Fernand Braudel, *Медитеран и медитерански свет у доба Филипа II*, Београд 2001, 45.

⁶ Mark Mazower, *The Balkans*, Лондон 2000.

⁷ Види у: Paola Pinelli, "Le relazioni commerciali tra Firenze e Dubrovnik (XV-XVI secolo), in P. Pinelli (a cura di), "Firenze e Dubrovnik all'epoca di Marino Darsa (1508-

и монографија Радмила Пекића⁸ пружају детаљнији увид у деловање фирентинских трговаца на овом простору.

Ипак, за разлику од наведених истраживања, која се углавном ослањају на макроисторијске анализе, административне изворе или фрагментарна сведочанства, овај рад полази од једног кохерентног наративног извора и настоји да изврши његову микроисторијску анализу. Посебан допринос овог истраживања огледа се у систематској реконструкцији конкретне путне трасе кроз југ Србије, као и у анализи материјалних и просторних аспеката путовања, укључујући стање путева, типологију насеља, организацију каравана и услове боравка, на основу непосредног сведочанства аутора. На тај начин, Бонсињоријев дневник не посматра се само као илустративни пример, већ као централни аналитички оквир кроз који се преиспитују шире историјске интерпретације балканског простора у XV веку. Тиме се настоји превазићи уобичајена фрагментарност извора и понудити интегрисана слика свакодневице и кретања кроз овај регион.

Посебна пажња посвећена је критичкој анализи извора, имајући у виду субјективност путописног дискурса, ограничења перцепције страног путника, као и специфичне циљеве трговачких белешки. Упркос тим ограничењима, Бонсињоријев дневник се издваја као кохерентан и континуиран наратив, који омогућава реконструкцију не само путне трасе, већ и ширег културно-просторног оквира југа Србије у XV веку.

2. Наративни дискурс и дипломатичка перспектива Бонсињоријевог рукописа

Бонсињоријев рукопис, као примарни извор XV века, представља јединствен пример трговачко-путописног дискурса који интегрише информативну, практичну и књижевну функцију. На једном нивоу, текст пружа детаљне податке о терену, стању путева, караванским рутама и организацији насеља; на другом нивоу, наративна проза ствара визуелне и когнитивне представе простора и народа које трговац сусреће, што је типично за путописну прозу тог периода. Стил дела одражава италијанску хуманистичку традицију XV века, са пажњом на детаље и описе који омогућавају читаоцу да визуелизује сцене, окружење и људе. Тако на пример, аутор бележи услове кретања кроз планинске превоје и долине,

1567)”, *Atti Giornata Studi*, Firenze 31 gennaio 2009, Firenze 2010, 43-50; Иста. *Tra argento grano e panni. Piero Pantella, un operatore italiano nella Ragusa del primo Quattrocento*, Firenze 2013.

⁸ Види у: Радмило Пекић, *Фирентинци на Балкану 1300-1600*, Филозофски факултет Универзитет у Приштини, 2012; Исти, „Лоренцо Минијати-тајни агент у Дубровнику (1542-1567): према подацима из Дубровачког архива“, *Иницијал. Часопис за средњовековне студије* 1(2013), 187-204.

али их истовремено претвараја у наративни доживљај са елементима сензорике и динамике.⁹ Овде се јавља концепт имаготипске представе, односно стварање представе Другога кроз комбинацију непосредних опажања и културних стереотипа који омогућавају стварање когнитивне мапе непознатог терена.

На тај начин, наратив аутора показује како путопис служи као инструмент репрезентације простора и народа: странци и локални становници описани су кроз призму практичних потреба трговца, али и кроз литерарни осећај за разлике у обичајима, архитектури и организацији насеља. Путовање открива мешање традиција и постојање културних прожимања између Европе и Османског царства.¹⁰ Овакав приступ комбинује дескриптивну прецизност са наративном функцијом, што омогућава микроисторијску реконструкцију свакодневице и кретања каравана, која се неретко среће у путничким дневницима и хроникама (ит. *cronaca dei viaggi*) италијанских путописаца.¹¹

Међутим, у односу на друге италијанске трговце и путописце, тога времена, као што су Антонио Пигафета (ит. *Antonio Pigafetta*)¹² и Ђовани Марија Анђолело (ит. *Giovanni Maria Angiolello*)¹³, Бонсињоријев дневник се издваја због неколико особености. Пре свега, дневнички формат омогућава хронолошку организацију, са дневним или сегментним белешкама које чине кохерентан ток информација. Такође, истиче се фокус на практичне и логистичке аспекте, те путовање није приказано само као географски пролаз, већ као процес који захтева перцепирање места тренутног боравка, раздвајајући притом јасно улогу аутора, као актера догађаја, од улоге писца. Најзад, у погледу књижевне прозе, текст не само да бележи фактичке догађаје, већ ствара когнитивни и сензорни ефекат на читаоца, који омогућава реконструкцију простора и представу Другога, што је типично за хронике и хуманистичке наративе тог доба. Још један феномен који се среће код Бонсињорија, а који је присутан и код других италијанских путописаца-ходочасника и изасланика, посебно у периоду од XIII до XV века јесте обликовање имаготипског пејзажа, односно аутентичне представе Истока коју су поменути путописци доносили на два начина. Један је подразумевао бележење личних импресија о сличностима и разликама

⁹ *BNCF ms. Magliabechiano XIII. 93, cc. 9r-53v*

¹⁰ Маја Р Антић, Марија Н Митић, Културни аспекти у Цариграду у одабраним сведочанствима венецијанских и руских дипломата (XVIII и XIX век), *Баштина*, вол. 33, 2023, 327-341.

¹¹ Leonardo Frescobaldi, *Diarii e lettere dei mercanti fiorentini*, ed. A. Conti, Firenze 1989, 13-55.

¹² Giovanni Maria Angiolello, *Lettere e relazioni sulla Turchia e i Balcani*, Venezia 1990, 25-48.

¹³ Antonio Pigafetta, *Racconti e relazioni dei viaggi*, ed. M. Rossi, Milano 1995, 67-90.

које су сретали у културама Истока, посебно посматрајући их кроз призму културно-религијског контекста, док је други начин било преношење информације која је морала бити повезана са одређеним историјским чињеницама. Другим речима, било је неопходно поседовање предзнања о историјском контексту места боравка и путовања, који је путописац вешто уклапао по хронолошком редоследу, доносећи неретко ретроспективу прошлих догађаја и повезујући их са тренутком путовања.¹⁴

Бонсињори започиње своје путовање 1497. године, са тенденцијом да обиђе света места до Јерусалима, путујући од Фиренце, преко Дубровника, а потом преко крајева Балкана попут југа Србије, који су у том периоду већ увелико били под туђинском влашћу, и најзад стиже до Анадолије где проводи већи део путовања. На путу од Дубровника ка унутрашњости Балкана, Бонсињори се кретао уобичајеним караванским правцима који су повезивали приморје са рударским и трговачким центрима. Пролазећи кроз Требиње, он је улазио у зону слабије насељених и теже проходних предела, где су путеви били условљени конфигурацијом терена и безбедносним приликама. Настављајући даље ка унутрашњости, његова рута водила је ка Новом Брду, једном од најзначајнијих економских центара позносредњовековне Србије, познатом по рударству и развијеној трговини. Ова деоница пута илуструје важност комуникационих веза између јадранске обале и унутрашњих балканских области, али и услове путовања који су укључивали кретање кроз планинске пределе, ослањање на караване и ограничену инфраструктуру. На путовању које ће трајати годину дана, аутор детаљно бележи своје импресије које доживљава у сусрету култура Балкана и Истока, са посебним задржавањем на важне моменте у домену историјске географије, односно дескрипције локалитета и важних путева. Овакав приступ који срећемо у Бонсињоријевом дневнику није сасвим случајан, јер се он као трговац, ослања на познавање оних деоница које су током средњег века, а и касније, током његовог путовања, биле неизоставне трговинско-административне руте.¹⁵ Ова двострука природа аутора, као ходочасника и трговца, одражава шире промене XV века, односно прелазак из средњовековног у ренесансни поглед на свет. Наиме, док ходочасник тражи спасење и религиозно искуство, трговац тежи ка спознаји нових путева и веза које могу бити од користи у процесу трговинске размене. На тај начин, писац-путник, у овом случају Бонсињори, постаје посредник између светова, између Истока и Запада, а белешке обједињене у његовом дневнику, функционишу као мапа, која није само географска већ и културна. Управо је из тог разлога Бонсињоријева перцепција „Другог“, било да је

¹⁴ Sergio Bozzola, *Retorica e narrazione del viaggio, Diari, relazioni, itinerari fra Quattro e Cinquecento*, Roma-Salerno, 2020, 35-50.

¹⁵ *ms. Magliabechiano XIII. 93, Исто.*

реч о исламском свету или о источном хришћанству, није само базирана на теолошкој спознаји, већ и на прагматичности и на његовој радозналости и у антрополошком смислу.¹⁶

Са аспекта дипломатике и анализе самог рукописа, можемо рећи да дневник припада типологији касносредњовековних и раноренесансних текстова, конципираних као *књиге о путовању* (ит. *i libri di viaggio*), које имају полифункционални карактер. То значи да текст није само лични запис већ је потенцијално и документ намењен циркулацији, било унутар трговачких кругова, било у ширем дипломатском контексту. У самој структури дневника препознају се елементи који превазилазе личну нарацију (прецизно навођење рута, удаљености између места, трошкова и слично), те такви сегменти указују на то да текст може имати функцију извештаја, односно релације, типичне за трговинске представнике и италијанске изасланике који су у том периоду боравили на Истоку, или у европским земљама. Филолошка анализа рукописа отвара други ниво разумевања, где можемо утврдити да је текст написан мешавином тосканског народног језика, са терминологијом трговачког и поморског порекла типичног за касни XV век. Када је реч о интертекстуалности, уочавамо да се, као и код других путописаца тог времена могу препознати устаљене наративне секвенце, попут формалних описа светих места до информација о безбедности путева и политичким приликама.¹⁷ То потврђује присуство две димензије у Бонсињоријевом рукопису, који стоји на размеђи између културног и прагматичног контекста.

3.1. Бонсињоријеви прикази југа Србије - описи терена и путева

Путујући јужним крајевима, Бонсињори пажљивим и прецизним запажањима указује пре свега на временску одредницу да је његово путовање „кроз планине“ трајало осам или десет дана, без сталног места боравка, а потом истиче опис непроходног терена:

*“Per otto o dieci giornate sempre andiamo per montagne, senza trovare alcuna hosteria nè alloggiamento stabile, e sempre alloggando alla campagna. Le carovane vanno lente, portando con sé tutta la roba, e convien andar in numero per la sicurezza.”*¹⁸

[Путовање траје осам до десет дана кроз планине, без иједног конака или сталног места за ноћење: спава се увек на отвореном. Каравани иду споро, носећи сву робу, и путује се у групи због сигурности.]

¹⁶ Ludovico Rebaudo, Un pellegrinaggio atipico. Archeologia e tipografia nel viaggio del Levante di Bernardo Michelozzi e Bonsignore Bonsignori (1497-1498), *Nuova Rivista Storica*, 2, 2016, 639-660.

¹⁷ ms. Magliabechiano XIII. 93, Исто.

¹⁸ ms. Magliabechiano XIII. 93, Исто.

Аутор наставља дескрипцију локалног терена истим тоном, фокусирајући се на слабо насељене области и места, као и на опасности које вребају како због неприступачног терена, тако и због разуђености села:

*“Luoghi selvaggi, poco popolati e pericolosi; strade cattive e montagne impervie, dove la notte porta insidie e la gente del luogo è rara. [...] Non si trovano mai villaggi grandi, solo casali sparsi, e le strade tra di loro son cattive e impervie. Non si può contare su alcuna ospitalità regolare.”*¹⁹

[Дивљи, слабо насељени и опасни крајеви: лоши путеви и неприступачне планине, где ноћу вребају опасности, а локално становништво је ретко. [...] Никада нема великих села, само разуђена насеља, а путеви између њих су лоши и неприступачни. Не може се рачунати на било какву уобичајну гостољубивост.]

Слична запажања налазимо и код млетачког путописца Марина Сануда Старијег, нарочито у делу *Liber Secretorum Fidelium Crucis*²⁰, где се Балкан јавља као стратешки простор. Иако Санудо бележи планинске и тешко приступачне области, описи су функционални у војно-политичком контексту, а не у дескриптивно-географском, што ограничава њихову вредност за реконструкцију пејзажа југа Србије. Овакве описе налазимо и код Константина Махаиловића, који са аспекта мемоара јаничара у XV веку приказује југ Србије као значајну руту и део војних праваца ка Цариграду, са свим војним утврђењима.²¹ Знатно конкретнији, али и даље селективни, јесу записи Бенедета Рамбертија, који у оквиру изасланичких мисија кроз Османско царство бележи утиске о путевима, долинама и рекама.²² Ипак, његова запажања условљена су кретањем дуж главних путева, те неприступачни планински предели остају тек делимично осветљени. Управо у том контексту, Бонсињоријева сведочанства добијају на значају, као ређи покушај непосреднијег бележења локалног простора.

Осим саме дескрипције места боравка, у претходно цитираном одломку, аутор истиче и мотив „убицијне гостољубивости“, на коју се „не може рачунати“ услед слабо насељених места. У овом контексту, појам „гостољубивости“ везује се за разумевање сусрета култура, а истовремено представља пример дискурзивне конструкције Другог. Из перспективе фолклористике, гостољубивост се може посматрати као део система

¹⁹ ms. Magliabechiano XIII. 93, Исто.

²⁰ Санудово дело је написано у облику расправе у којој аутор истиче тенденције поновних Крсташких ратова ради обнове Свете земље. Дело је по први пут објављено у рукопису 1321. године, док прво штампано издање потиче из 1611. године. (види: Marino Sanudo, *Liber Secretorum Fidelium Crucis Super Terrae Sanctae Recuperatione et Conservatione quo Et Terrae Sanctae Historia ab Origine*, Hanovia, 1611).

²¹ М. К, н.д., 31.

²² Ramberti, Benedetto, н.д., 10-15.

обичаја и етике заједнице, а овакав мотив фолклористика препознаје као обавезни обичај. Гостољубивост се у Бонсињоријевом дневнику јавља као неминовна, али присутна, а уједно кључна за искуство путовања. Стога можемо закључити да је овај мотив био заправо важан културолошки феномен, који је у XV веку био дубоко укоревљен културни код тамошњег становништва, који би неретко остао невидљив у перцепцији западних путописаца.²³

Након кратког осврта на поменути мотив, који приказује карактерну одлику становника, аутор наставља своје приповедање описујући „плодну али изоловану долину“ топличког краја:

*“Si attraversano fiumi e valli di Procoplia e Toplica, dove il passo è arduo e le strade sono scarsamente tracciate. [...] La valle di Procoplia è fertile ma isolata; i ponti son pochi e le strade fangose, specialmente dopo la pioggia, rendono il cammino difficoltoso. [...] Attraversando la Toplica, i ponti sono pochi e pericolosi; spesso occorre trasportare a mano le merci per non rischiare incidenti. [...] Ogni giornata è pianificata secondo il percorso e la distanza tra villaggi; il sole guida gli orari, perché non vi è altro riferimento.”*²⁴

[Прелазе се реке и долине Прокупља и Топлице, где је прелаз тежак, а путеви једва означени. [...] Долина Прокупља је плодна, али изолована: мостова је мало, а путеви су блатњави, нарочито после кише што отежава путовање. [...] Прелазећи Топлицу, мостова је мало и опасни су; често је потребно преносити робу рукама да се не би догодиле незгоде [...]. Сваки дан се планира према путањи и удаљености између села; сунце одређује време, јер нема других оријентира.]

Анализирајући наведене аспекте са географског становишта, аутор карактерише област Топлице као брдовито-планински рељеф са речним долинама и ограниченом инфраструктуром. У таквом окружењу Бонсињоријев опис отежаног кретања робе и људи није без основа. Међутим, можемо приметити да се јавља одређена проблематика у интерпретацији аутора, јер он не описује тешкоће кретања у оквиру ширег историјско-географског контекста, већ их имплицитно повезује са заосталошћу саме инфраструктуре. Овакав опис ствара слику простора без организације, иако је реч о другачијем моделу, који је подразумевао комплексно утврђене караванске путеве, локалну повезаност места и слично. Исте обрасце описа налазимо и код других западних путописаца, још средином XV века, попут француза Берtrandона де ла Брокјера, који у свом путничком дневнику *Le Voyage d'Outremer* (Путовање преко мора)²⁵ бележи о поменутих крајевима „лоше путеве

²³ Види: Олга Зиројевић, *Цариградски друм од Београда до Будима у XVI и XVII веку*, Београд, 1976.

²⁴ *ms. Magliabechiano XIII. 93, Исто.*

²⁵ Овде се мисли на путовање ка Истоку.

и опасности“ као и „густо пошумљене области“.²⁶ До сличних закључака долазе и поједини савремени историчари који се баве анализом путописне грађе тог периода.²⁷

На основу забележене Бонсињоријеве импресије о овој деоници путева у топличком крају, слабо проходним и блатњавим путевима, можемо закључити да аутор веродостојно осликава терен којим се кретао са својом пратњом, имплицирајући на отежан транспорт робе. Међутим, не смео изоставити чињеницу, да је аутор потицао из сасвим другачијег поднебља, из фирентинске комуне, где је организација инфраструктуре и путева била сасвим другачија, као и транспорт робе, те је сасвим оправдана његова перцепција у приказу терена, који се знатно разликовао у односу на италијанске градове-државе и њихову околину.

3.2. Градови и насеља

Током свог путовања од Фиренце до Цариграда, Бонсињори кроз југ Србије не бележи само географске тачке, већ пре свега сусрете са слојевитим културним простором у коме се преплићу оријентални и балкански утицаји. У описима градова и вароши јављају се Ниш, Лесковац и Прокупље, који нису приказани као развијени трговачки центри, већ пре као скромне и слабо опремљене вароши на важној, али недовољно уређеној путној деоници ка Истоку. Према Бонсињоријевом казивању, у Нишу путник запажа ограничени број дућана и оскудне могућности за смештај, што указује на слабо развијену трговачку и угоститељску инфраструктуру.

*“Una terra che si domanda Nissa... lì s'entra in Servia. È l'unico luogo con qualche negozio, e dove si trovano pochi alloggi.”*²⁸

[Место које се зове Ниш...тамо се улази у Србију. Једино место са неколико дућана, и где постоје ретки смештаји.]

Још израженији утисак запуштености оставља Лесковац, који аутор описује као мало насеље са малобројним становништвом и без икаквог преноћишта, чиме додатно наглашава неизвесност и тежину путовања кроз ове крајеве.

*“Dopo aver lasciato Nissa, si giunge a Lescovac, piccolo villaggio con pochi abitanti e nessuna struttura per viaggiatori; si dorme sotto le stelle.”*²⁹

²⁶ De la Broquière, Bertrandon, *Le Voyage d'Outremer*, Paris 1892, 40-52.

²⁷ Boris Stojkovski, Bertrandon de la Broquière on Byzantium and Serbia. Richness and Decline in the Age of the Ottoman Conquest of the Balkans, *Byzanz und das Abendland v. Studia Byzantino-Occidentalia*, Budapest 2018, 130-131.

²⁸ *ms. Magliabechiano XIII. 93, Исто.*

²⁹ *ms. Magliabechiano XIII. 93, Исто.*

[Након што се напусти Ниш, долази се у Лесковац, мало место са малобројним становништвом и без икаквог смештаја за путнике: спава се под отвореним небом.]

Иако се експлицитно не помиње да је у питању град, или место, Прокупље се јавља као одредница само у контексту описа „плодне али изоловане долине“, као што смо могли приметити у једном од цитираних одломака из претходног одељка. Још једна важна одредница јесте величина насеља, коју аутор дефинише оквирном, али ипак недовољно прецизном констатацијом, да „нема великих насеља“.³⁰

Са становишта културолошког приступа топонимији, од посебног значаја је како се ови простори имплицитно вреднују кроз начин на који их путописац именује и описује. У овом случају, градови се не представљају као носиоци историјских и симболичких значења, већ пре као успутне станице на рути, чиме се њихова идентитетска дубина потискује у корист путничке перспективе пролазности. Тиме се ствара дискрепанција између живог културног простора, пуног сусрета и размена, и његове редукције на функционалне и чак дефицитне тачке на мапи. На основу тога, закључујемо да Бонсињоријев текст истовремено открива и ограничава ове средине, јер их његов наратив, кроз призму сопствене перцепције и топонимског упрошћавања своди на периферне и недовољно развијене просторе на размеђи између Истока и Запада. Ови описи Ниша, Лесковца и Прокупља, могу се дубље разматрати кроз теориски оквир који нуде савремене студије, које се баве сликом Балкана под туђинском влашћу. У складу са Саидовим концептом оријентализма, простор југа Србије конструише се као део „другог“ недовољно развијеног и културно удаљеног света, који се процењује према западноевропским мерилима уређености и урбаности.³¹ На то се надовезује теза о Балкану, као о простору који не припада потпуно ни Истоку ни Западу, што се јасно рефлектује у Бонсињоријевом колебању између препознавања културне разноликости и истовременог наглашавања заосталости. Другим речима, градови и места не добијају статус културних целина, већ остају у функцији пролазних тачака на граници између цивилизацијских кругова.³²

Најзад, на основу перспективе које развијају поједини истраживачи, међу којима је Прат, ови записи се могу тумачити као производ контакте зоне у којој писац-путник, бележи сусрет са другачијим културним праксама, али их истовремено преводи у дискурс разумљив сопственој читалачкој публици, услед чега се топоними и урбани простори свде на функционалне ознаке, без дубљег културног значења. Тиме се потврђује да путопис

³⁰ *ms. Magliabechiano XIII. 93, Исто.*

³¹ Edward Said, *Orientalism*, New York: Pantheon Books, 1978, 31-49; 50-73.

³² Maria, Todorova, *Imagining the Balkans*, Oxford University Press 1997, 62-89.

не представља неутралан запис стварности, већ интерпретативни чин обликован претпоставкама аутора.³³

3.3. Ханови и каравансараји

У време када је Бонсињори путовао јужним крајевима данашње Србије, морамо имати у виду, да је реч о областима, које су биле под снажним утицајем Османског царства које је тек учвршћивало своју власт на поменути просторима. С тим у вези, развој ханова и каравансараја, био је уско повезан са стабилизацијом путева, трговине и администрације.³⁴ Међутим, Бонсињоријеве тврдње у његовим белешкама показују да није било пуно таквих објеката у којима су путници и трговци могли потражити преноћиште и смештај за своју робу.

*“Non vi sono ostelli o locande fino a Nissa; solo alcune capanne sparse offrono riparo temporaneo agli uomini e agli animali.”*³⁵

[Нема ханова или гостионица до Ниша; само неколико расутих пружа привремени заклон људима и животињама.]

Ипак, аутор не искључује потпуно одсуство ханова, већ указује на још увек недовољно развијену мрежу ових објеката у том периоду, који нису, како тврди у наставку свог путовања, били присутни дуж пута.

*“Le montagne dopo Nissa son alte e aspre; il cammino è lento e ogni giorno si calcola secondo il sole, perché non vi sono locande”*³⁶ *lungo la via.*³⁷

[Планине после Ниша су високе и неприступачне; путовање је споро и сваки дан се рачуна према сунцу, јер нема гостионица дуж пута.]

У Бонсињоријевом запису срећемо и белешке о самом транспорту робе, као и интересантне податке о врсти робе и о безбедности приликом траспорта. Како тврди аутор, било је немогуће транспортовати робу без

³³ Mary Louise Pratt, *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*, Routledge, 1992, 4-7.

³⁴ Halil İnalcik, *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600*, London: Weidenfeld and Nicolson, 30-37; İltis, İsmet, *Türk Kervansarayları*, Ankara: Karayolları Genel Müdürlüğü, 1969, 25-30.

³⁵ ms. Magliabechiano XIII. 93, Исто.

³⁶ Иако *locanda* у староиталијанском може означавати гостионицу, овде се под тим појмом мисли на специфичну врсту објеката, који представља свратиште за одмор и преноћиште путника, и за одлагање њихове робе који је у Османском царству, као и под областима под његовом влашћу био означен термином *каравансарај* (тур. *kervanseray*).

³⁷ ms. Magliabechiano XIII. 93, Исто.

пратње, а уједно, иако не експлицитно, наглашава одсуство каравансараја, објекта за одлагање робе.

*“La roba non può passare se non con buona compagnia, e chi viaggia solo è soggetto a frequenti rapine. Si dorme dove si può, spesso alla campagna, e ogni giorno si calcola secondo le giornate di cammino, non secondo le distanze. [...] Ogni carovana porta merci varie: stoffe, spezie e vino; senza buona compagnia è impossibile transitare in sicurezza.”*³⁸

[Roba ne može proći bez dobre pratnje; oni koji putuju sami često bivaju opljačkani. Spava se gde se može, često na otvorenom, a dani puta se računaju po danima hodanja, ne kilometrima. [...] Svaka karavana nosi različitu robu: tkanine, začine i vino; bez dobre pratnje nemoguće je bezbedno proći.]

Са становишта културно-историјског контекста, каравансараји нису били само места за одмор путника, већ и важни центри размене робе, информација и културних образаца. Њихово присуство указује на интензитет трговачких токова и степен интеграције у шире трговачке и цивилизацијске мреже. Уколико их није било на путу све до Ниша, то може указивати на то да поменути простор није био још увек у потпуности интегрисан у османски систем друмског саобраћаја и трговине. Ниш је као важна раскрсница путева, имао значајан положај, повезујући централни Балкан са Цариградом, те се јужно од Ниша, где је османска власт била стабилнија могла очекивати већа заступљеност ханова и каравансараја.

С друге стране, Бонсињоријев дневник морамо посматрати кроз призму субјективног искуства путника. Као странац, западноевропског порекла, могао је имати одређена очекивања о стандарду смештаја, која нису била у складу са локалним приликама. Оно што није препознавао као хан, могао је бити нека врста свратишта, што отвара нова тумачења у оквиру његовог сведочанства, а са друге стране указује на прелазни карактер простора јужне Србије у XV веку, између старијег средњовековног система и нових структура османског система.³⁹

Савремена историографија показује да су ханови и каравансараји постојали на овим просторима, од најједноставнијих налик шталама, до развијених каравансараја у урбаним центрима. То значи да Бонсињоријев закључак није потпуно нетачан, али је поједностављен и недовољно контекстуализован.

³⁸ *ms. Magliabechiano XIII. 93, Исто.*

³⁹ Faroqui, Surayia, *Towns and Townsman of Ottoman Anatolia: Trade, Crafts and Food Production in an Urban Setting 1520-1650*, Cambridge: Cambridge University Press, 1984, 45-52; 103-110.

Закључак

Бонсињоријев рукописни дневник представља драгоцен и слојевит историјски извор за проучавање културне и материјалне баштине југа Србије у XV веку. Кроз микроисторијску анализу овог наративног извора, рад је показао да се путопис не може посматрати искључиво као субјективно сведочанство појединца, већ као значајан документ који омогућава реконструкцију путних праваца, насеља, инфраструктуре и свакодневног живота у простору на размеђи Истока и Запада.

Бонсињоријеви описи терена, путева и насеља указују на сложеност и специфичности овог простора, који је у датом периоду карактерисала ограничена инфраструктура, слаба урбанизација и недовољно развијена мрежа ханова и каравансараја. Ипак, критичка анализа показује да ови описи нису лишени субјективних интерпретација, условљених културним и друштвеним пореклом аутора, те да често одражавају западноевропске представе о „другом“ и недовољно познатом простору.

Упркос тим ограничењима, дневник омогућава увид у динамику трговачких и културних контаката, као и у процес интеграције ових крајева у шири османски и медитерански систем. Посебна вредност извора огледа се у спајању практичних информација и наративне репрезентације, чиме Бонсињоријев текст функционише истовремено као путопис, трговачки приручник и културна мапа једног граничног простора.

Стога, овај рад потврђује да Бонсињоријев дневник има значајно место у корпусу позносредњовековних путописних извора, јер доприноси целовитијем разумевању јужне Србије у XV веку, али и ширих процеса културних прожимања, перцепције простора и формирања идентитета у контакту различитих цивилизацијских кругова.

Необјављени извори:

BNCF, ms. Magliabechiano XIII. 93, cc. 9r–53v.

Објављени извори:

Angiolello, Giovanni Maria, *Lettere e relazioni sulla Turchia e i Balcani*, Venezia, 1990.

Busbecq, Ogier Ghiselin de, *Turkish Letters*, Oxford University Press, 1927.

De la Broquière, Bertrandon, *Le Voyage d'Outremer*, Paris, 1892.

Frescobaldi, Leonardo, *Diarii e lettere dei mercanti fiorentini*, ed. A. Conti, Firenze, 1989.

- Михаиловић, Константин, *Јаничарове успомене*, Београд, 1986.
- Pigafetta, Antonio, *Racconti e relazioni dei viaggi*, ed. M. Rossi, Milano, 1995.
- Ramberti, Benedetto, *Libri tre delle cose de' Turchi*, Venezia, 1539.
- Sanudo, Marino, *Liber Secretorum Fidelium Crucis Super Terrae Sanctae Recuperatione et Conservatione quo Et Terrae Sanctae Historia ab Origine*, Hanovia, 1611.

Литература:

- Антић, Маја Р., Митић, Марија Н., „Културни аспекти у Цариграду у одабраним сведочанствима венецијанских и руских дипломата (XVIII и XIX век)“, *Баштина* 33, Лепосавић 2023, 327–341.
- Bozzola, Sergio, *Rhetorica e narrazione del viaggio. Diari, relazioni, itinerari fra Quattro e Cinquecento*, Roma–Salerno, 2020.
- Braudel, Fernand, *Медитеран и медитерански свет у доба Филипа II*, Београд, 2001.
- Faroghi, Suraiya, *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia: Trade, Crafts and Food Production in an Urban Setting 1520–1650*, Cambridge, 1984.
- İlter, İsmet, *Türk Kervansarayları*, Ankara, 1969.
- İnalcik, Halil, *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300–1600*, London 1994.
- Mazower, Mark, *The Balkans*, London, 2000.
- Пекић, Радмило, *Фирентинци на Балкану 1300–1600*, Приштина – Косовска Митровица, 2012.
- Пекић, Радмило, „Лоренцо Минијати – тајни агент у Дубровнику (1542–1567): према подацима из Дубровачког архива“, *Иницијал. Часопис за средњовековне студије* 1, 2013, 187–204.
- Pinelli, Paola, „Le relazioni commerciali tra Firenze e Dubrovnik (XV–XVI secolo)“, *Firenze e Dubrovnik all'epoca di Marino Darsa (1508–1567)*, Atti della Giornata di Studi, Firenze, 31 gennaio 2009, Firenze, 2010, 43–50.
- Pinelli, Paola, *Tra argento grano e panni. Piero Pantella, un operatore italiano nella Ragusa del primo Quattrocento*, Firenze, 2013.
- Pratt, Mary Louise, *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*, Routledge, 1992.
- Rebaudo, Ludovico, „Un pellegrinaggio atipico. Archeologia e tipografia nel viaggio del Levante di Bernardo Michelozzi e Bonsignore Bonsignori (1497–1498)“, *Nuova Rivista Storica*, 2, 2016, 639–660.
- Said, Edward, *Orientalism*, New York, 1978.
- Stojkovski, Boris, „Bertrandon de la Broquière on Byzantium and Serbia. Richness and Decline in the Age of the Ottoman Conquest of the Balkans“, *Byzanz und das Abendland V. Studia Byzantino-Occidentalia*, Budapest, 2018, 116–131.

Todorova, Maria, *Imagining the Balkans*, Oxford, 1997.

Зиројевић, Олга, *Цариградски друм од Београда до Будима у XVI и XVII веку*, Београд, 1976.

Summary

Radmilo Pekić, Marija Mitić

**BONSIGNORE'S JOURNEY FROM FLORENCE TO THE EAST:
A MANUSCRIPT TRAVEL DIARY AND TESTIMONIES ON THE
CULTURAL AND MATERIAL HERITAGE OF SOUTHERN SERBIA
IN THE FIFTEENTH CENTURY**

This paper examines the manuscript travel diary of the Florentine merchant Bonsignore Bonsignori (*Libro di ricordanze*) as a significant source for the study of the cultural and material heritage of southern Serbia in the fifteenth century. The research adopts a microhistorical approach combined with a critical analysis of the narrative source, complemented by a comparison with contemporary travel and diplomatic accounts. Particular attention is devoted to the reconstruction of communication routes, the description of the landscape, the organization of settlements, as well as the conditions of travel and commercial exchange. The findings demonstrate that Bonsignori's diary provides valuable evidence of everyday life and the material reality of a region situated between East and West, while also revealing how the author's descriptions reflect subjective perceptions shaped by his cultural background. Nevertheless, the source offers important insights into communication and trade networks, as well as into the processes of cultural interaction within the Ottoman and Mediterranean worlds. The paper contributes to positioning Bonsignori's diary within the broader corpus of late medieval travel literature, highlighting its significance for the study of the historical geography and cultural history of the Balkans.

